

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ОМБУДСМАНА ЯК ЗАСОБУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

Декларація про державний суверенітет України 1990 р., Акт проголошення незалежності України 1991 р., Конституція України 1996 р. поклали початок процесу формування в нашій країні демократичної, правової і соціальної держави. У цих основоположних документах уперше сформульовано найважливіші напрямки внутрішньої та зовнішньої політики молоді незалежної держави, основною метою якої є реальне визнання людини як найвищої соціальної цінності. Такі положення внесли істотні зміни в життя українського суспільства, кардинально трансформували уявлення про місце і роль особистості на сучасному етапі. У зв'язку з цим велике значення набуло одне з найбільш актуальних питань державотворення в Україні – створення ефективного механізму охорони прав і свобод людини та громадянина.

Варто зауважити, що у даному напрямку вже зроблені деякі кроки: у парламенті України йде активна робота щодо розробки і ухвалення законів, які би встановлювали нові та вдосконалювали існуючі засоби забезпечення прав людини. На жаль, багато важливих питань поки ще залишаються без належної уваги як представниками законодавчої, так і виконавчої влади. На наш погляд, заслуговує більш пильного інтересу проблеми захисту прав молоді, а особливо студентів вищої школи.

Треба сказати, що низка нормативно-правових документів заклали фундамент державної молодіжної політики. Так, у Декларації «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» 1992 р. проголошено як основний напрямок практичної діяльності органів державної влади – сприяти повноцінному розвитку молодих громадян [1, ст. 166]. Подальший розвиток вказані положення отримали у Законі України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» 1998 р. та в Законі України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» 1999 р. [2, ст. 1; 3, ст. 247]. Зокрема, ст. 9 Закону України «Про молодіжні організації та дитячі громадські організації» 1998 р. встановлює таку форму державної підтримки молодіжним і дитячим громадським організаціям, як «сприяння створенню підприємств, установ і організацій, які надають послуги молоді та дітям, або сприяють зайнятості молоді» [3].

В існуючих умовах становлення форм державної підтримки молоді та формування парламентського механізму захисту прав особистості варто звернути особливу увагу на позитивний досвід вирішення подібних питань у державах близького та далекого зарубіжжя. Використання такого досвіду, на нашу думку, позитивно вплине на стан справ у галузі забезпечення прав і свобод молодих громадян України.

Наведені приклади функціонування у даному напрямку парламентських інститутів, метою діяльності яких є захист прав студентів, може викликати інтерес не тільки правозахисників, але і працівників сфери освіти України. Слід зазначити, що важливе місце серед цих структур зайняв – інститут омбудсмана. Омбудсман – це високоавторитетний, незалежний, функціонально

самостійний, політично нейтральний державний орган, покликаний забезпечувати реалізацію прав і свобод особи. Омбудсман використовує у своїй роботі нетрадиційні критерії оцінки фактів порушень прав і свобод людини та громадянина, що були вчинені органами публічної влади, а також впливає на «порушників» морально [4, с. 7].

Сьогодні інститут омбудсмана успішно працює у 89 країнах світу. Багато держав заснували зазначений інститут тільки в окремих областях життєдіяльності суспільства. Особливу популярність отримав омбудсман, що має спеціалізацію щодо захисту прав і свобод студентів у Великобританії, Канаді та США. Російська дослідниця В.В. Бойцова вказує на існування омбудсманів у більш ніж 100 закладах освіти США [5, с. 316]. В той же час окремі вчені не без підстав зазначають, що у США даний інститут був суттєво диференційований [6, с. 94].

Так, в Університеті Берклі (штат Каліфорнія) омбудсман був заснований у 1993 р. [7]. Офіс омбудсмана нечисленний: складає три особи. Основними принципами роботи даного органу є – справедливість, гуманізм, правосуддя, конфіденційність, неупередженість. Омбудсман представляє собою своєрідну альтернативу неконфліктного вирішення проблем, що пов'язані з навчанням і роботою студентів, викладачів, співробітників і менеджерів Університету. Спільно з працівниками Університету Берклі служба омбудсмана розробила «Загальні стандарти практики і кодекс норм поведінки в Університеті», які дозволяють знизити кількість конфліктів і сприяють встановленню доброзичливих умов на робочому місці.

У той же час, на відміну від адміністративних і судових засобів захисту людини, штат омбудсмана не веде формальних розслідувань фактів порушення прав особистості. З одного боку, це сприяє додержанню конфіденційності, а з другого, надмірно не формалізує процес дослідження. Омбудсман не лише протоколів, не бере участь у судових слуханнях, не вимагає обов'язкового виконання його вказівок. Основними напрямками діяльності правозахисника є:

1) формулювання рекомендацій і проведення тренінгів. Тільки за 1999 р. індивідуальні тренінги відвідало 328 співробітників Університету. На таких тренінгах омбудсман допомагає дослідити «корені» проблеми, що виникла, повідомляє про можливі засоби поліпшення ситуації, а також здійснює тренування проведення самих різних видів бесід;

2) передача справ на розгляд у компетентні структури. Омбудсман, наскільки це можливо, підготовляє постраждалого до конструктивного діалогу з особами та органами, що розглядають справу. Наприклад, у 1999 р. 29% скарг мали відношення до департаменту соціальної спрямованості і були передані на розгляд у цей департамент;

3) неформальне дослідження, ніби-то «позаду сцени», надає омбудсману право доступу до всієї документації Університету, а також право бути прийнятим будь-якою особою. Таким чином, омбудсман намагається знайти шляхи порозуміння боків конфлікту, що протистоять, і надає ним можливість послухати та побачити один одного. Тільки за рік у 18 випадках омбудсман провів такі «спільні бесіди»;

4) даний напрямок діяльності нерозривно пов'язаний з попереднім. Омбудсман виконує роль посередника у досягненні згоди. Тим більше, що Директор-омбудсман та Омбудсман є професійні посередники. Посередництво представляє собою єдиний формальний процес діяльності офісу омбудсмана. Щорічно він бере участь у 20 таких процесах;

5) і ще один важливий напрямок його діяльності – це навчання викладачів, студентів, та інших працівників Університету культурі поведінки та діловому спілкуванню. З цієї метою протягом 1999 року були утворені 10 класів, де навчалися понад 200 слухачів.

Як ілюстрацію плідної роботи та популярності офісу омбудсмана серед самих різних категорій співробітників Університету наведемо деякі статистичні дані результатів його діяльності. Так, майже половина усіх відвідувачів офісу (47%) – професійні співпрацівники: студенти, викладачі, менеджери, адміністратори, технічний персонал тощо. Варто зауважити, що можна простежити тенденцію щодо збільшення процента звернень студентів та викладачів і зменшення кількості скарг від адміністративних працівників. Крім того, цікаве співвідношення чоловіків і жінок, що звернулися. Наприклад, лише в 1999 р. 70% – були жінки, а 30% – чоловіки. Тоді як у 1998 р. звернення жінок склали 78%, а чоловіків – 22%. Говорячи про відвідувачів різних національностей, необхідно сказати, що в 1999 р. збільшилася кількість осіб, що є іспано-говорячими (1998 р. – 6%, 1999 р. – 11%) та азіатських відвідувачів (1998 р. – 10%, 1999 р. – 12%). Трохи зменшилася кількість звернень від чорношкірого населення. Так, якщо в 1998 р. їх було 64 осіб, то у наступному році – 59 осіб.

Не можна залишити поза увагою інтересний експеримент заснування подібної служби в Російській Федерації [8]. Так, з грудня 1997 р. по грудень 2000 р. під егідою Адміністрації Президента Російської Федерації та при сприянні Міжнародної Робочої групи експертів посередника щодо скарг (UNDP) проводився проект, що включає до себе утворення офісу омбудсмана у Московському державному інституті міжнародних відносин. Вартість вказаного проекту – 480.000 доларів. Основна мета даного проекту – дослідити шляхи вдосконалення механізму захисту прав людини. Оскільки впровадження цього проекту проходить з успіхом, то було прийнято рішення його продовжити у більш крупному масштабі – на усій території РФ та у державах СНД.

Головне завдання «студентського омбудсмана» полягає у розгляді скарг та вирішенні проблемних випадків між співробітниками інституту перш, ніж ситуація переросте у серйозний конфлікт. У остаточному підсумку вважалося, що функціонування омбудсмана в університетах Російської Федерації буде сприяти кращому порозумінню ролі цього парламентського інституту в громадському суспільстві та демократичній державі – з метою забезпечення прав людини вести незалежні дослідження фактів порушень прав особистості.

Варто зауважити, що реалізація проекту проходить поступово. Весь проект поділений на три етапи. Протягом першого малося на увазі ознайомити керівників університетів РФ, як діє офіс омбудсмана. Друга стадія складається з поїздки студентського омбудсмана до Московського державного інсти-

туту міжнародних відносин, де вперше був запроваджений цей експеримент. На третьому етапі студентський омбудсман здійснює тур до США та Канади, метою якого є вивчення досвіду діяльності омбудсманів навчальних закладів цих країн.

До сказаного додамо про ситуацію, що склалася у заключній частині проекту. Наприкінці 2000 р. омбудсман функціонує не тільки в Московських навчальних закладах, але і в Санкт-Петербурзі, Саратові, Єкатеринбурзі та інших містах РФ [9, с. 4]. Можна дослідити тенденцію щодо збільшення розуміння керівниками навчальних закладів користі та важливості діяльності студентського омбудсмана. Крім того, спостерігається активність та зацікавленість студентів до роботи даного інституту. Говорячи про безумовний успіх функціонування зазначеного проекту в РФ, неможна оставити поза увагою інтерес, що був викликаний до нього і в країнах СНД [6, с. 100].

Таким чином, ми вважаємо, що утворення в Україні служби студентських омбудсманів щодо вирішення конфліктних ситуацій у навчальних закладах не тільки покращує складну ситуацію у молодіжній сфері, але і суттєво сприяє підвищенню ефективності функціонування парламентського засобу забезпечення прав і свобод людини та громадянина – українського омбудсмана – Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Список літератури: 1. Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» 1992. //ВВР України. 1993. №16. 2. Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» 1998 р. //ВВР України. 1999. №1. 3. Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» 1999 р. //ВВР України. 1999. №31. 4. Закоморна К.О. Інститут омбудсмана як засіб забезпечення прав і свобод людини та громадянина (порівняльно-правовий аналіз): Автореф. дис. канд. юрид. наук. Х., 2000. 5. Бойцова В.В. Служба захити прав человека и гражданина. Мировой опыт. М., 1996. 6. Носырева Е.И. Особенности института омбудсмена в США // Право и политика. 2000. № 9. 7. Ombudsman's Annual Report // <http://www.umd/edu>. 8. Резюме: Проект Учреждение Посредника по жалобам в различных институтах и университетах // <http://www.video.spb.osi>. 9. Илларионов И. Права правозащитника // Фигуры и лица. 2001. №1.

Надійшла до редколегії 28.03 2001